فصل‌نامهٔ علمی-تخصصی
دانش انتظامی ایلام

بررسی حقوقی سرقت در فضای مجازی با تکیه بر قوانین موضوعه و پیشگیری از آن

علی مقدم[1]
وحید ندیم[2]

چکیده

به موازات افزایش تعداد کاربران اینترنت، تجارت الکترونیکی نیز در حال افزایش است. در همین راستا، شاهد افزایش خاصی در میزان جرایم سایبری نیز بوده‌ایم. جرم سایبری؛ یک جرم سنتی است که با استفاده از رایانه، بیش از حد دگرگون و تغییر یافته به گونه‌ای که مأموران اجرای قانون برای بررسی این جرم نیاز به درک و شناخت اساسی از رایانه‌ها دارند. گروهی از دانشمندان معتقدند سایر دستگاه‌های فناوری اطلاعات از جمله موبایل و برخی دستگاه‌های الکترونیکی نیز در جرایم سایبری دخیل هستند. هدف تحقیق حاضر که به روش توصیفی تحلیلی نگاشته شد، بررسی ماهیت فضای سایبر و جرایم مرتبط با آن از جمله سرقت بود که با ورود به حیطهٔ جرم‌شناسی، پس از بررسی انواع این طیف از جرایم، تدابیر پیشگیرانه در این راستا با تکیه بر ویژگی غیرکیفری بودن در قالب دو نوع پیشگیری اجتماعی و وضعی بیان گردید. تربیت نیروهای متخصص و مجهز به آخرین فناوری‌های روز که مسئله‌ای مرتبط با پلیس و جامعه می‌باشد و نیز شناخت نسبی از ماهیت این فضا و مسایل مربوط به این نوع از جرایم توسط مقامات قضایی، از نکاتی مهمی است که در این بحث می‌تواند مطرح باشد.

واژگان کلیدی: جرم، جرایم سایبری، فضای مجازی، پیشگیری.

۱. دکترای حقوق خصوصی و عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بروجرد.
۲. کارشناس ارشد رشته حقوق جزا و جرم شناسی و نویسنده مسئول
saeedamiri697@gmail.com

۱. مقدمه و بیان مسئله

تحولات شگرف فناوری اطلاعات دو پیامد مهم را به دنبال داشته است. اول تغییر دنیای واقعی و دیگری ترسیم دنیای سایبر. بدین ترتیب فناوری اطلاعات دنیای جدیدی را به نام دنیای مجازی رایانه و اینترنت یا فضای سایبر خلق کرده است. قانون جرایم رایانه‌ای، در بخش مربوط به «جرایم و مجازات‌ها» مصادیقی را برای جرایم رایانه‌ای برمی‌شمارد که اغلب همان عناوین مجرمانه سنتی (موجود) هستند و تنها وسیله‌ای به نام «رایانه» در فرایند ارتکاب (رکن مادی) آنها اضافه شده است. علاوه بر قانون یاد شده، قانون تبادل اطلاعات هم مواردی را به عنوان جرم اعلام کرده که گاه با قانون جرایم رایانه‌ای دارای اشتراک و تداخل می‌باشد. نکته مهمی که باید مورد توجه قرار گیرد آن است که قانون جرایم رایانه‌ای برخلاف عنوان آن- تنها به جرایم رایانه‌ای اختصاص ندارد؛ بلکه در این قانون، جرایمی که از طریق سامانه‌های مخابراتی یا بر علیه این سامانه‌ها ارتکاب می‌یابد، بررسی شده است؛ به علاوه قانون جرایم رایانه‌ای، در مورد جرایمی که از طریق سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی انجام می‌شود نیز وضع قاعده کرده است؛ بنابراین، در واقع، عنوان قانون مذکور باید «قانون جرایم فضای مجازی» تعیین می‌گردید.

فضای سایبر فضایی است که با جذابیت‌های ارتباطی خود روزانه بر مخاطبان آن افزوده می‌شود. این فضا با استفاده از ابزار پرقدرتی؛ همچون اینترنت زندگی انسان‌های کنونی را متحول کرده و مخاطبان بسیاری در سراسر دنیا به انگیزه‌های گوناگون ساعت‌های متمادی وقت خود را در این فضا می‌گذرانند و یا به عبارتی در این فضا زندگی می‌کنند اگر چه از مزایای بی‌شمار این فضای مجازی نمی‌توان چشم پوشی کرد، اما می‌بایست از آسیب‌ها و تهدیدات ناشی از آن نیز آگاه شد مخاطبان فضای مجازی نه تنها در برابر آسیب‌های تبعی چون اعتیاد اینترنتی، انحرافات اخلاقی و عقیدتی، انزوای اجتماعی، مشکلات روحی و روانی و ... می‌باشند، می‌بایست متوجه تهدیدات ناشی از جرایم موجود در این فضا مانند سرقت اطلاعات، سرقت مالی، مزاحمت‌های اینترنتی و ... نیز باشند امروزه جرایم سایبر به گونه‌ای توسعه یافته است که کشورها به ناچار به وضع قوانین و تشکیل ارگان‌های اجرایی برای مقابله با این جرایم اقدام کرده‌اند. (بهزاد لک، ۱۳۹۰: ۹۲)

در ادامه بعد از بیان تعاریفی از فضای مجازی و جرایم سایبری، به مبحث سرقت در فضای مجازی، با در نظر گرفتن دو قانون یاد شده و سایر قوانین مرتبط بررسی می‌شود.

۲. تعریف فضای سایبری

فضای سایبر گر چه اصطلاحی جدید است اما مفهوم آن جدید نیست و پیدایش این مفهوم

همزمـان با اختراع تلفن توسـط الکسـاندر گراهامبل در سـال ۱۸۷۶ بوده اسـت (دی انجلیـز، ۱۳۸۳: ۷)؛ ولـی واژهٔ فضـای سـایبر اولین بار ویلیام گیبسـون در کتاب رمان نئورامانسـر[1]، کـه در آن فضای یـاد شـده را بـه عنوان موطـن داده‌ها و اطلاعات موجـود در یک آینـده دور تاریک توصیف می‌کند، بـه کار بـرده شـد[2]. پـس از آن واژهٔ یاد شـده در فرهنگ‌های مختلف دنیا مورد اسـتفاده قرار گرفت.

همان‌طـور کـه بسـیاری از نویسـندگان ایرانـی معادل این کلمـه واژهٔ فضای مجـازی را در نوشـته‌های خـود بـه‌کار برده‌انـد[3]. به نظر می‌رسـد مناسـب‌ترین معادل بـرای آن در زبان فارسـی همیـن واژه باشـد. در چنیـن فضایـی آنچـه تجربه می‌شـود واقعی اسـت؛ همانند صحبـت کردن چهره به چهره شـخصی با شـخص دیگـر یا تحقیق کتابخانه‌ای؛ همچنیـن از طریق چنین فضایی می‌تـوان خریـد و فـروش و یا مدرک دانشـگاهی گرفت. (کمیتهٔ مطالعات حقـوق تکنولوژی دفتر همکاری فناوری ریاسـت جمهـوری، ۱۳۸۲: ۲)

بـرای فضـای سـایبر تعاریف متعددی شـده اسـت کـه در اینجا به برخـی از آنها، که حائز اهمیت بیشـتری هستند؛ اشـاره می‌شود:

– «فضـای سـایبر یـک ناحیـه واقعـی اسـت. فعالیت‌هایـی کـه در ایـن فضـا اتفـاق می‌افتـد شـامل تبـادل اطلاعـات و راه‌هایـی بـرای تجمیـع اطلاعـات مثـل گردهمایـی خبری می‌باشـد». (مصطفـوی،۱۳۸۷: ٤)

– «فضای سایبر توهم و تصور باطل و توافقی است که انسان‌ها خلق کرده‌اند» (همان).

– فضـای سـایبر یـک تجسـم بر رضایت کـه هر روزه بـه وسـیلهٔ میلیون‌ها اپراتـور هر جایی تجربـه می‌شـود، یـک نمـاش گرافیـک از اطلاعـات کـه از بانک‌های رایانه‌ای سیسـتم‌های بشـر انتـزاع شـده پیچیدگـی غیراندیشـه‌پذیر، خطـوط مرتب شـده در غیر فضـای اندیشـه، گروه‌ها و صـورت فلکـی اطلاعات شـبیه نورهای شـهر، ... این تعریـف از ویلیام گیبسـون در یک مقاله‌ای کـه بـه سـال ۱۹۸٤ تحت عنوان «فضای سـایبر (مجازی) چیسـت[4]،» ارائه شـده اسـت[5].

– برخی فضای سایبر را این‌گونه تعریف کرده‌اند:

«محیطـی اسـت مجـازی و غیـر ملموس موجـود در فضاهـای شـبکه‌های بین‌الملـل که این شـبکه‌ها از طریق شـاهراه‌های اطلاعاتی مثل اینترنت به هم وصل هسـتند. در این شـبکه‌ها تمام اطلاعـات راجـع بـه افراد، فرهنگ‌ها، ملت‌ها، کشـورها و به‌طـور کلی هر آنچـه روی کره خاکی بـه صـورت فیزیکـی و ملمـوس وجـود دارد بـه صورت نوشـته، تصویر، صـوت و اسـناد وجود داشـته و قابل دسترسـی و اسـتفاده برای کاربران می‌باشـند». (باسـتانی، ۱۳۸۳: ۲۵)

---

1. Neuromancer
2. Nauss.E.Susan (2003). "Personal jurisdiction: Lost in cyberspace". P.23.

۳. نظر آقای دولت‌شاهی در مقالهٔ «صلاحیت قضایی در محیط مجازی» منتشر شده در مجموعهٔ مقالات همایش بررسی جنبه‌های حقوقی فناوری اطلاعات توسط معاونت توسعهٔ قضایی قوهٔ قضائیه، خرداد ۱۳۸۳، ۲: و امیر صادقی نشاط در مصاحبه با نشریهٔ شبکه در مورد قانون در فضای سایبر، بهمن ۱۳۸۳ :۱۱۴.

4. What is cyberspace

۵. قابل دسترسی در سایت http<://www.cyber.ir geography.net

همـان طـوری که بیان شـد تعاریف متعددی از فضای سـایبر شـده اسـت ولی جز تعریف اخیـر هـر کـدام از تعاریف به نوعی به جنبه یا ویژگی خاصی از ویژگی‌های فضای سـایبر بسـنده کـرده اسـت در حالـی که فضـای سـایبر را آن چنان که باید بیان نکرده اسـت. با بررسـی تعاریف پیـش گفتـه می‌توان یک تعریف نسـبتاً جامع از فضای سـایبر را بدین گونـه مطرح کرد:

«محیطـی غیـر ملمـوس و غیـر فیزیکی که بـا اتصال شـبکه‌های ارتباطی و با سیسـتم‌های رایانـه‌ای یـا مخابراتـی بـه وجـود آمـده و محتـوای آن بـه صورت ملمـوس و مجازی اسـت کـه داده گفتـه می‌شـود و مشـتمل بـر صورت و تصویر و نوشـته و سـند و از ایـن قبیل موارد اسـت و ظرفیـت انجـام فعالیت‌هـای مختلف را دارد». بـا این حال فضای سـایبر اعم از فضای اینترنـت اسـت و برخـلاف تصـور بسـیاری، محدود به فضـای اینترنتی نمی‌شـود، که شـبکهٔ جهانـی اینترنـت مصـداق برجسـتهٔ این فضـا در کنار مخابـرات و سیسـتم‌های رایانه‌ای محلی و منطقه‌ای محسـوب می‌شـود[1].

۳. تعریف جرم سایبری[2]

در مطالعـات انجـام شـده در زمینـهٔ فضـای سـایبر و سـوء اسـتفاده از آن اعم از مطالعـات قدیم و جدیـد تعاریف مختلفی از جرم سـایبری شـده اسـت. از جملـه تعریفی که بر موضـوع جرم و یا روش ارتـکاب آن مبتنی اسـت تعاریف زیر اسـت:

«عمـل غیـر قانونـی جهت از بین بـردن، تغییر، حذف و یا دسترسـی به اطلاعات ذخیره شـده در حافظـهٔ کامپیوتـر یـا فضای انتقـال آنها[3]» (فریـد رسـتم،۱۹۹۲: ۳۲) یا «هر عمل غیر مشـروع یا غیـر مجـاز نسـبت بـه اطلاعات پردازش شـده یـا انتقال آنهـا[4]» یا جرم مشـتمل بر وارد سـاختن اطلاعات غیر واقعی در دسـتگاه‌ها و سـوء اسـتفاده از اطلاعات به‌دسـت آمده از آنها» . دستهٔ دیگر از تعاریـف بـر وسـیلهٔ ارتکاب جرم متمرکز شـده‌اند از قبیل تعریف فورتسـر که جـرم رایانه‌ای را جرمـی کـه با به‌کارگیـری کامپیوتر انجـام می‌گیرد، دانسـته اسـت[5]؛ همچنین تعریف اسـلی بال[6] بدیـن ترتیـب کـه «عملی مجرمانه اسـت که کامپیوتر به عنوان وسـیلهٔ جـرم در آن بـه کار رود» و همچنیـن تایدیمـان[7] که جـرم کامپیوتری را این گونه تعریـف می‌کند: «هر نـوع ارتکاب جرم که

۱. عالی پور، حسن، «جرایم مرتبط با محتوا: محتوای سیاه فناوری اطلاعات».
[online]. http<://www.cyberlawyer.ir/Desktop Modu;es/Articles View. aspx? Tab ID = o& Site = Douran Portal & Lang = fa – IR & Item ID = 433 & mid = 17] .12349 Aug 2008].

2. Cyber Crime

۳. تعریف از هدی قشقوش، عربه المرجع السابق: ۷

۴. یکی از تعاریف دفتر حسابداری عمومی ایالات متحده (GOA)، قابل دسترسی در سایت: www.goa.gov

5. Tom, Forester. (1989).”Essential Problems To Hi-Tecn Society”. First MIT press edition, combridge. massachuset,p104.

6. Eslieball

7. Tiedemaum

بـا اسـتفاده از کامپیوتر باشـد» و همچنین دفتر سـنجش تکنولـوژی ایالات متحـده آن را عبارت از جرایمی دانسـته اسـت کـه اطلاعات در آنها نقش اساسـی دارند. (همـان،:۳۱)

همچنیـن سـازمان همکاری اقتصاد و توسـعه، جرم کامپیوتـری را بدین ترتیـب تعریف کرده اسـت: «هـر عمـل غیـر اخلاقـی و غیـر قانونـی یـا غیر مجـاز که مربـوط بـه پـردازش اطلاعات کامپیوتر یا انتقال آنها باشـد»[1]. چنین تعریفی از طرف گروه کارشناسـان همایش سـال ۱۹۸۳ هم ارائـه شـده بود و دانشـمند معـروف آلمانی زیبـر[2] این تعریف را پذیرفته اسـت[3].

٤. سرقت در فضای مجازی

سـرقت یـا دزدی، بـه تعبیـر قانون‌گـذار ایـران یعنـی «ربـودن مـال دیگـری به طـور پنهانـی[4]» و «سـارق» یعنـی «کسـی کـه مبـادرت به تصاحـب و تملک امـوال دیگری بـه طور پنهانـی و بدون اراده او می‌نمایـد» (جعفـری لنگـرودی، ۱۳۷۸: ۱۱۰).

در فارسی عمید، سرقت به معنای «دزدیدن چیزی» آمده است (عمید، ۱۳۵۷: ۱۳۹۷).

سـرقت رایانـه‌ای یـا بـه تعبیـر صحیح‌تر قانـون جرایـم رایانه‌ای، سـرقت مرتبـط بـا رایانه از جهـات مختلفـی، جـرم مهمـی تلقـی می‌گـردد. اینکه اطلاعـات رایانـه‌ای اغلـب مورد دسـتبرد اشـخاص غیـر مجـاز قـرار می‌گیرد و ایـن موضوع کـه «مـال» دانسـتن «اطلاعـات» و «داده» میان اندیشـمندان حقوقـی و قضات محـل بحث قرار گرفته، ضرورت بررسـی جداگانـه و مفصل این جـرم را اقتضـا می‌کند.

در واقـع، اصـل ایـن موضـوع که بتـوان ربایش داده‌ها را سـرقت دانسـت، محل تردید اسـت. بـه همیـن دلیل، ضـرورت دارد ارکان جرم سـرقت در مورد مصـداق جدید (داده‌هـا و اطلاعات) مورد بررسـی قـرار گیرد.

مطابـق ماده ۱۹۷ ق.م.ا، «سـرقت عبارتسـت از ربـودن مال دیگری به طور پنهانـی». در حقوق انگلیـس هـم، سـرقت بـه «تصاحب مال غیـر با قصد محـروم کـردن دایمی مالک» تعریف شـده اسـت؛ بنابرایـن، باید بررسـی کرد که آیـا داده‌های (در مفهوم عام شـامل هر داده پیـام و اطلاعات بایگانـی شـده یـا اجرایی، ماننـد نرم‌افزار)، شـرایط لازم بـرای صدق «مـال»، «ربایش» یـا «محروم کـردن مالـک» را دارا می‌باشـند تـا در نتیجه مشـمول عنوان سـرقت قرار گیرنـد، یا خیر؟

٤-١. مفهوم مال در سرقت در فضای مجازی

بـا توجـه بـه تعریفی کـه از سـرقت ارایه می‌شـود، تنها «مـال» می‌تواند موضـوع این جرم باشـد.

1. www.oeed.org
2. Ulrich Siever

۳. عرب، المرجع السابق

۴. ماده ۱۹۷ ق.م.ا. مصوب ۱۳۷۰/۳/۲ مندرج در روزنامه رسمی شماره ۱۳۶۴۰ مورخ ۱۳۷۰/۱۰/۱۱

اینکـه مـال چـه مفهومـی دارد و آیـا ایـن مفهـوم می‌تواند در طـول زمـان تغییر یابد، مـورد بحث حقوق‌دانـان بـوده اسـت. در نظـر عـرف، مـال عبـارت از هر چیزی اسـت که نمـود خارجی و به عبارتـی، تجسـم مـادی داشـته باشـد. هر چند نـگاه عرف، نسـبت به مـال تغییر یافته و به سـوی تصـور مفهومـی گسـترده از آن متمایل شـده، اما حقوق‌دانان همواره موارد بیشـتری را در مقایسـه بـا عـرف، جـزء مصـداق مال دانسـته‌اند. در عقد بیع کـه در آن، عین در برابـر عوض معلوم منتقل می‌شـود، می‌تـوان عیـن یـا مـال را بـه هر چیـزی کـه دارای ارزش اقتصادی باشـد، تعریـف کرد. (شهیدی، ۱۳۷۷: ۳۰۲)

بـه عـلاوه، مال ممکن اسـت عینی نبـوده و قالب غیر مادی داشـته باشـد. در کشـورمان، رأی شـماره ۳۰۸ مـورخ ۱۳۱۹/۹/۲۰ شـعبه پنجـم دیـوان عالی کشـور که سـرقت بـرق را قابل تحقق دانسـته، تصور سـرقت اموال غیر عینی را نیز تسـهیل می‌کند. به علاوه، در قسـمتی از همان رأی آمده اسـت که، «شـمول سـرقت مادام که تعریفی در قانون از آن نشـده اسـت مرجع تشخیص آن عـرف و عادت می‌باشـد».

در حقـوق انگلیـس، آرای متعـددی وجود دارد که در آنها، مسـئله مال بـودن اطلاعات مورد بررسـی قـرار گرفتـه و در بیشـتر موارد حکم مال بودن مـورد تأیید قرار گرفته اسـت[1]. در کامن لا، تحـت تأثیـر پیشـرفت‌های نویـن و معرفـی اقسـام جدیـدی از مالکیت‌هـای غیـر ملموس، بسـیاری از حقوق‌دانـان، ضـرورت بازنگـری در مفهوم «مـال» به عنوان موضوع جرم سـرقت را خواسـتار شده‌اند[2].

بـه نظر می‌رسـد، ایـن تغییر دیدگاه در حال تحقق اسـت. عنوان «مالکیت فکـری» این ذهنیت صحیـح را بـه وجـود آورده کـه محصـول فکر و اندیشـه هم می‌تواند بـه عنوان «مـال» طبقه‌بندی شـود. ایـن تحـولات جدید محسـوب می‌شـود و به همین دلیـل مصادیق نویـن مالکیت صنعتی همچـون اطلاعـات تجـاری محرمانـه و اسـرار تجاری در کنوانسـیون پاریـس دربـاره حمایت از مالکیت صنعتـی (۲۳ مارس ۱۸۸۳)، نیامده اسـت.

البتـه بایـد توجه داشـت که در گذشـته، تردیدی جدی در خصـوص مال بـودن اطلاعات (به مفهومـی کـه بتوانـد موضوع جرم سـرقت قرار گیرد)، وجود داشـته اسـت. در یک پرونـده[3]، لرد آپجـان[4] اظهـار داشـت کـه «به طور کلـی، اطلاعات هرگـز نمی‌تواند مال باشـد؛ چرا کـه به طور معمول به روی هر شـخصی که چشـم برای خواندن دارد و گوش برای شـنیدن، باز اسـت». لرد هودسـون[5] بـه عنـوان مخالـف، اعـلام کرد که باید مسـئله مـال بودن یا نبـودن اطلاعـات، در هر

1. Dean, Robert, The Law of Trade Secrets and Personal Secrets, 2nd, Thomson Law Book Co, 2002, p. 588.
2. Lipton, Jacqueline, A Revised "Property" Concept for the New Millennium?, International Journal of aw and Information Technology, Vol. 1999 ,(2)7.
3. Phipps v Boardman [2 [1967 AC 3 [1966] ;46 All ER 721.
4. Lord Upjohn
5. Lord Hodson

پرونـده بـه طور جداگانه بررسـی شـود و نمی‌تـوان حکم کلی صـادر کرد.

اگـر چـه، عنوان «مالکیت فکری» معمول اسـت و حتی در قوانین هم بـه کار می‌رود، اما اینکه چیـزی از منظـر حقـوق خصوصی مال محسـوب شـود، لزوماً به معنای آن نیسـت کـه مفهوم مد نظـر حقـوق کیفـری از مال هم محقق باشـد. جرمی مانند سـرقت بر عناصری همچـون تصرف، مالکیت و اسـتیلای انحصاری، متمرکز اسـت؛ حال آنکـه نرم‌افزار یا اطلاعـات رایانه‌ای نمی‌تواند واجد تمـام این ویژگی‌ها باشـد[1].

در یک پرونده[2]، دانشـجویی از دانشـگاه آکسـفورد، پیش‌نویس سـوال امتحانی را برداشـت و سـپس آن را برگردانـد. او بـه خاطـر این کار به سـرقت اطلاعات محرمانه متهم گردیـد. این اتهام اسـتدلال دادگاه بـر اینکـه اطلاعات محرمانه، مال به شـمار نمی‌آینـد، رد گردیـد. دادگاه همچنین اسـتدلال نمـود کـه بزه‌دیـده، بـه طـور دایمـی از اطلاعاتی که ربوده شـده، محروم نشـده اسـت. ایـن حکـم توسـط دو حقـوق‌دان از آن جهت مورد انتقاد قـرار گرفت کـه در آن توجهی به قانون سـرقت انگلیس و مفهوم موسـع محروم کردن دایمی نشـده اسـت[3].

٤-٢. ربودن

ربایـش مـال موضوع سـرقت، یکی دیگر از ارکان این جرم به شـمار می‌آید. در کامـن لا، از عنوان عام‌تـری بـه نام «تصاحب[4]» اسـتفاده می‌شـود (میرمحمد صادقـی، ۱۳۸۲: ۱۹۹). ربـودن به معنای جابجـا کـردن مـکان مال موضـوع جرم اسـت. علی‌رغم تعریفی که در مـاده ۱۹۷ ق.م.ا از سـرقت بـه عمـل آمـده، «مخفـی بـودن» از شـرایط تحقـق جرم سـرقت نمی‌باشـد؛ هـر چند کـه یکی از شـرایط لازم برای سـرقت مسـتوجب حد محسـوب می‌شـود[5].

بـا توجـه بـه پیش‌بینی سـرقت مرتبـط بـا رایانـه در مـاده ۱۲ ق.ج.ر و با در نظـر گرفتن اینکه مـاده مذکـور، صریحـاً ربایش بـدون مجوز داده‌هـای متعلق به غیـر را قابل تصور دانسـته و آن را هـم بـه عنوان سـرقت جـرم اعلام کرده اسـت، بایـد پذیرفت که مفهـوم و مصادیـق «ربایش» هم تغییـر یافتـه اسـت. در مـورد داده‌هـا، اطلاعـات و نرم‌افزارهـای رایانـه‌ای، ربایش لزومـاً به معنای جابجایـی فیزیکـی، با حضور سـارق در محل وقوع اولیه آنها نیسـت؛ چرا کـه جابجایی اطلاعات ممکـن اسـت به صورت الکترونیکی و از طریق شـبکه اینترنت انجام گیرد؛ همچنیـن، امکان دارد سـارق بـا اسـتفاده از بدافزارهایی، بدون حضور فیزیکـی در محل وقوع داده‌های رایانه‌ای، نسـبت بـه ربایش آنها اقـدام نماید.

در فقه، اسـتفاده از شـخص محجور یا حتی حیوان به عنوان وسـیله‌ای برای ارتکاب سـرقت

1. Cross, John, T, Protecting Confidential Information Under the Criminal Law of Theft and Fraud, Oxford Journal of Legal Studies, Volume 11 no1991 ,2, p. 272.
2. Oxford v. Moss [1979] Crim LR 119.
3. Smith, J.C. & Hogan, B. Criminal Law, Fifth Edition, Butterworths, 1983, p.460 f.
4. Appropriation
۵. در ماده ۲۶۵ لایحه (جدید) قانون مجازات اسلامی، سرقت به «ربودن مال متعلق به غیر» تعریف شده است؛ با این تعریف «مخفی بودن» از تعریف سرقت حذف می شود.

بررسی شده و تصریح گردیده که چنین اعمالی، مانع از صدق عنوان سرقت نسبت به عامل جرم (آمر) نمی‌شود. در مقام قیاس باید تأکید کرد که استفاده از شبکه‌های ارتباطی بدافزارها برای ربودن داده‌های متعلق به دیگری، مانع از تحقق عنوان سرقت نیست؛ هر چند که عناوین مجرمانه دیگری همچون دسترسی غیر مجاز هم ممکن است صادق باشد.

۴-۳. تصاحب

اغلب داده‌های رایانه‌ای، قابل تکثیر هستند، یعنی می‌توان نسخه‌های متعددی از آنها را تهیه کرد، این بحث را مطرح می‌سازد که آیا با وجود محروم نشدن مالک (دارنده قانونی) از تصرف و بهره‌مندی از داده‌های متعلق به خود، باز هم می‌توان مدعی سرقت بود؟

در کامن لا، تردید در مورد رکن تصاحب، مهمترین ایرادی است که به امکان سرقت دانستن عمل ربودن اطلاعات متعلق به دیگری وارد شده است.

در توضیح نحوه تحقق رکن «تصاحب»، بهترین عبارت به قاضی لوش[1]، تعلق دارد که در پرونده‌ای[2] به سال ۱۹۷۹ اظهار داشته است: «زمانی می‌توان رکن تصاحب را محقق دانست که سارق، با مال غیر همان‌گونه رفتار و اعمال حق کند که مالک چنین می‌کند».

برخی از پژوهشگران[3]، به استناد پاره‌ای از پرونده‌ها[4]، مفهوم عام‌تری از تصاحب ارایه داده و در مورد سرقت اطلاعات معتقدند که اگر راز به گونه‌ای برملا یا ربوده شود که غرض اصلی مالک از به کارگیری آن محقق نباشد، می‌توان رکن تصاحب را حاصل دانست. در این حالت، اگر چه مال در ید مالک آن باقی می‌ماند، اما به دلیل فعل مجرمانه سارق به چیزی بی‌ارزش یا بسیار کم‌ارزش نسبت به گذشته تبدیل می‌شود[5]؛ بنابراین، با بی‌ارزش یا کم‌ارزش شدن اطلاعات، بازگشت دوباره آن به ید مالک، تأثیری در حکم قضیه- تحقق سرقت- نخواهد داشت.

باید توجه داشت که هدف از قید رکن تصاحب آن است که حقوق مالکانهٔ کسی که واقعاً بر اموال، دیون و حقوق مالکیت دارد، محفوظ بماند و از تجاوز دیگران به این‌گونه حق‌ها جلوگیری شود. این تجاوز، در صورتی که با قصد محروم کردن دایمی مالک انجام شود، علی‌الاصول واجد عنوان سرقت خواهد بود و نوع مال موضوع جرم، تأثیری در این امر نخواهد داشت.

با این وجود بحثی که با توسل به قواعد حقوق مسئولیت مدنی، قابلیت طرح دارد آن است

1. Lush J.
2. Stein v. Henshall [1976] VR 612.
3. Smith & Hogan, op cit, p. 464.
4. R v. Richards (1 (1844 Cox CC 62; R v. Smails [1956].
5. R v. Boulton [1849]; R v Davenport [1 [1954 WLR 569 (CCA).

کـه آیـا می‌توان تصـور کرد که علی‌رغم حقوق مالکانه از سـوی شـخص، بـر اطلاعاتی که مالک آن نیسـت، بـاز هـم رکن «تصاحب» محقق نباشـد؟ تصـور این وضعیت بعید به نظر می‌رسـد؛ اما بررسـی‌ها نشـان خواهـد داد که محال نیسـت؛ برای مثـال، در حالتی که متهـم اطلاعات متعلق به دیگـری را در هدفـی کامـلاً متفـاوت به کار می‌گیرد کـه اصلاً در تخیل مالک نمی‌گنجیده اسـت، تحلیـل «سـوء نیـت» وی حداقـل بـه گونه‌ای که مشـمول عنوان سـرقت باشـد دشـوار می‌نماید، چنانچـه در پرونـده‌ای[1]، شـورای پنـج نفـره قضات ایالـت جورجیـا رأی داد که، «هر گونه سـوء اسـتفاده‌ای کـه همراه با سـعی در کنترل یا تسـلط باشـد. باید بـا نوعی به کارگیری تجـاری همراه بـا خسـارت بـه مالک باشـد تا بتوان به نفـع او رأی صـادر کـرد»، دادگاه در ادامه تصریـح کرد که، بنابرایـن خوانـده، جـز در صورتـی کـه بـدون حق از اسـرار اسـتفاده کرده یـا آنها را فـاش نکرده باشـد، مسـئول نخواهد بود؛ زیرا خواسـتهٔ قابل دفاعی باید وجود داشـته باشـد.

هـرگاه داده‌هـا، از رایانـه ربـوده شـود و ایـن ربایش به نحوی باشـد که مالـک دیگر هیچ‌گونه اسـتیلایی بر آنها نداشـته باشـد، باید قبول کرد که رکن تصاحب محقق شـده اسـت، مانند اینکه، داده‌ها از سـامانه متعلق به مالک آن جدا (Cut) شـده یا پس از کپی از سـوی بزهکار، از سـامانه مالـک پـاک گردیـده و یـا بـه دلیل همبسـتگی میـان داده‌هـا و ربایش برخـی از آنهـا، وضعیت به نحـوی باشـد کـه داده‌های باقیمانـده، عملاً برای مالـک آن غیر قابل اسـتفاده گردد.

٤-٤. قصد محروم کردن دایمی مالک

هـرگاه بزهـکار داده‌هـای رایانـه‌ای متعلـق بـه دیگـری را صرفـاً کپـی کنـد، به نحوی که نسـخه دیگـری از داده‌هـا تولیـد شـود و داده‌هـای اصلی برای مالک آن قابل اسـتفاده باشـد، رکـن روانی «قصـد محـروم کـردن دایمـی مالـک از مـال خـود» به شـدت محل تردیـد قـرار می‌گیرد.

لازم اسـت یادآوری شـود که در حقوق کشـورمان، قصد محـروم کردن دایمـی، از ارکان جرم سـرقت بـه شـمار نمی‌آیـد و ربایـش موقـت مال غیر، مشـمول عنوان سـرقت اسـت؛ لکـن باید توجـه داشـت کـه «انگیزه» سـارق در بیشـتر مـوارد، تصاحـب مال و محـروم کـردن دایمی مالک اسـت و بنابرایـن شـاید بتـوان ادعـا کـرد کـه ربـودن اطلاعـات و داده‌ای که مالک نسـخ متعددی از آن را در اختیـار دارد، هـر چنـد کـه ربـودن مالـی که اطلاعـات در آن نگهداری می‌شـود (برای مثـال، لـوح فشـرده یـا رایانه همـراه و ...) به شـمار آید، ولی هیچ‌گاه سـرقت اطلاعات محسـوب نمی‌گـردد؛ زیـرا بـا وجـود امکان دسترسـی به همان اطلاعـات در قالبـی دیگر، «ربـودن مال غیر» تحقـق نیافتـه اسـت. با توضیح بـالا می‌تـوان دریافت که بحـث از «قصد محروم کـردن دایمی» به کامـن لا اختصـاص نـدارد و به‌ویژه در باب مسـئولیت مدنی، از جمله مشـترکات حقوق حمایت

1. University Computing Co. v. Lykes – Youngstown Corp., [1974]

از داده و اطلاعـات در تمـام دنیـا محسـوب می‌گردد.

در یـک پرونـده اسـکاتلندی[1]، قاضـی تمثیل بسـیار زیبایی را بـرای توضیح دشـوار برقراری رابطـه میـان محـروم شـدن دایمی مالـک و اطلاعـات محرمانه بـه کار گرفت:

«قالـب یخـی را در نظر بگیرید که تحویل گیرنده متعهد می‌شـود آن را در یخچـال نگه دارد و [بـا ایـن وصف] شـما هنوز قالـب یخ خود را داریـد ... همان یخ را به شـخصی بدهید که یخچال نـدارد یـا نمی‌خواهـد آن را در یخچـال نگهداری کند. شـما یک ظـرف آب داریـد ... ماهیت ذاتاً فاسـد شـدنی اطلاعات محرمانه، منجر به مسـایل بی همتایی می‌شـود[2]».

ماهیـت ذاتـاً فاسدشـدنی اطلاعـات بـه این معناسـت که بـا اعمالی همچون سـرقت، افشـاء یـا سـوء اسـتفاده از داده‌هـای رایانـه‌ای، ایـن داده‌هـا از بیـن نمی‌رونـد، بلکـه بسـته به نـوع داده، ارزش محرمانگـی یـا تجـاری آنها بـرای مالک از بین مـی‌رود یا کاهش می‌یابد. بـه عبارتی دیگر، مالکیت‌هـای فکـری و صنعتـی دارای این ویژگی منحصر به فرد هسـتند که سـوء اسـتفاده از آنها اغلـب موجـب محرومیـت دایمـی مالک نمی‌شـود، بلکه بـه مـرور زمان تـوان رقابیـت مالک را کاهـش می‌دهد.

بـرای تحلیـل چگونگـی تحقق ارکان جرم سـرقت در مـورد این دسـته از امـوال، حقوق‌دانان بـا توسـل بـه برخـی از آرای قضایـی و از راهـی غیـر از توسـعه رکن روانـی برای شـمول عنوان سـرقت، به نتیجه‌ای مشـابه رسـیده‌اند. این راه حل عبارت اسـت از مانور دادن بر روی قید «مال» در تعریـف جـرم سـرقت کـه حقوق ایـران نیز همانند کامـن لا، حاوی آن می‌باشـد.

در ایـن تحلیـل، نبایـد تردید داشـت کـه مـال، مفهومی فراتـر از اشـیای مـادی دارد و ممکن اسـت عـلاوه بـر ذخیـره شـدن در اشـیای مـادی، دارای ارزش مالی بسـیار هنگفتی نسـبت به آن شـی باشـد؛ بنابراین ربودن مال و تغییر شـکل یا محتوای آن، مشـمول عنوان سـرقت خواهد بود. چنانچـه در پرونـده‌ای[3] گرفتن و کشـتن اسـب متعلق بـه دیگری و حفظ نعش آن بـرای مالک، یا در پرونـده‌ای دیگـر[4]، قـرار دادن تبـر متعلـق به کارفرما در کـوره برای افزایش تولیـد چدن خام و نهایتـاً در پرونـدهٔ[5] تبدیـل واگن تختخواب‌دار به وسـیله دیگری که در راه‌آهن قابل اسـتفاده بوده، در زمان خود از مصادیق «تصاحب مال» در عین اسـتیلا یا امکان اسـتیلای مالک بر آن محسـوب گردیده است.

بـه عـلاوه، در پرونـده دوری[6]، دادگاه ماهیـت «چـک» را به عنوان «مال» ارزیابـی کرده و خالی

1. Attorney – General v. Newspaper Publishing Plc [1988] Ch 362-333,361, By Sir John Donaldson.
2. See: Christie, Anna Louise, Should the Law of Theft Extend to Intormation, Journal of Criminal Law, Vol. 2005 ,69, p. 353.
3. Rv. Cabbage [1815].
4. Rv. Richards (1 (1844 Cox CC 62.
5. Rv. Smails [1956].
6. Rv. Duri; R v. Asghur [1974].

شـدن محـل آن را وضعیتـی محسـوب داشـته کـه علی‌رغم وجود لاشـه چـک در دسـت دارنده، هیـچ ارزشـی برای آن قابل تصور نیسـت؛ بنابراین بایـد مواردی را که علی‌رغم اسـتیلای مالک بر مـال، بـه دلیـل فعل غیرمجاز دیگـری، آن مال به طور کامـل ارزش اقتصادی خود را از دسـت داده باشـد، در حکـم از بیـن رفتن و سـرقت مال محسـوب داشـت. در صـورت پذیرش ایـن دیدگاه، تفاوتـی بیـن ایـن حالـت که مـال در ید مالک بی ارزش شـده یا پـس از بی ارزش شـدن به مالک مسـترد شـود، از حیث صدق عنوان سـرقت وجود نخواهد داشـت.

۵. راهکارهای پیشگیری از جرایم سایبری

۱-نقش دادستان برای پیشگیری از وقوع جرایم رایانه‌ای:

بـا عنایـت بـه این‌که رسـالت پیشـگیری از وقوع جـرم نیز از جملـه وظایف مقرر در بنـد ۵ اصل ۱۵۶ قانـون اساسـی اسـت و به‌طـور خـاص بـر اسـاس رویه قضایـی و اختیـارات مفوضه رئیس قـوه قضاییـه، متوجـه دادسـتان کل کشـور اسـت، به نظر می‌رسـد دادسـتان کل کـه مدعی‌العموم بـا صلاحیـت کشـوری اسـت، مقام ذی‌صـلاح برای ورود به مسـئله سـالم کردن فضای سـایبر و پیشـگیری از بـروز جرایـم در این فضا اسـت.

عـلاوه بـر ایـن، موضوع نظارت دادسـتان بر حسـن جریـان امـور و از جمله مفـاد اصل ۱۶۱ قانـون اساسـی و مـاده ۱۷ قانـون اصلاح پـاره‌ای از قوانیـن دادگسـتری دال بر ایفـای وظیفه ذاتی نظـارت دادسـتان کل بـر دادسـراهای سراسـر کشـور، مؤیـد ایـن نظریه اسـت. بر همین اسـاس دادسـتانی کل کشـور طـرح تشـکیل سـتادی تحـت عنوان «سـتاد پیشـگیری و مبـارزه بـا جرایم فـن‌آوری اطلاعـات» را محضـر ریاسـت قـوه قضائیـه ارائـه کرد کـه به موجـب آن، این سـتاد در گسـتره کشـوری مبـادرت به ایجـاد وحـدت رویه قضایـی در مواجهه با مـوارد مجرمانـه مذکور کـرده اسـت و همچنیـن در زمینه پیشـگیری از وقوع جرایم در فضای سـایبر ارائـه طریق خواهد کـرد (رضـوی، ۱۳۸۸: ۹).

۲- پلیس فضای تولید و تبادل اطلاعات ایران:

تشـکیل پلیـس «فتا» به معنای ایجـاد محدودیت برای مـردم و ایجاد مداخلـه در حریم خصوصی آنهـا نیسـت؛ بلکـه پیش‌بینی جرایـم جدیـد در حوزه‌های جدیـد اینترنتی و پیشـگیری اجتماعی اسـت. حـوزه فعالیـت این پلیـس برخورد بـا جرایم سـایبری نظیر مسـایل اخلاقی، اقتصـادی و حتی تروریسـم اسـت. پلیس سـایبر به اشـخاص متخصـص و ذی‌صلاحـی اطلاق می‌گـردد که وظیفـهٔ تأمیـن امنیـت فضـای سـایبر و پاک‌سـازی ارتباطـات را در این فضا بـا رویکـرد مقابله با جرایم سـایبری از طریق پیش‌بینی، پیشـگیری، کشـف و تعقیب مجرمان سـایبری را بر عهده دارد (جلالی فراهانـی، ۱۳۸۹: ۱۲۶).

۳- نقش مردم در پیشگیری از وقوع جرایم رایانه‌ای:

گاهی اوقات اشخاص برای خرید یک محصول از یک سایت، رمز عبور کارت شتاب خود را در اختیار متصدیان سایت قرار داده و سبب می‌شوند که از کارت آنها پول برداشت شود که می‌بایست پس از اقدام به پرداخت‌های اینترنتی از جمله شهریه و قبوض، رمز خود را بر روی سیستم قرار نداده و یا حذف نماییم که مورد سوء استفاده دیگران قرار نگیرد.

٤- نصب آنتی‌ویروس‌ها و نرم‌افزارهایی که وظیفه حذف یا جلوگیری از ورود کرم‌های اینترنتی دارند.

۵- اقدامی که توسط وزارت بازگانی صورت گرفته:

به منظور کنترل و نظارت بر روی سایت‌های اینترنتی که در امور بازرگانی فعال بوده و خدمات اینترنتی به کاربران ارائه می‌دهند، جلساتی میان پلیس فتا و وزارت بازرگانی برگزار شد و شرکت‌های ارائه دهنده خدمات اینترنتی و فعال در امور بازرگانی تحت نظارت پلیس قرار گرفته و ساماندهی شوند (دادوی- برگرفته از سایت[1]).

۵.نتیجه‌گیری

از این مقاله می‌توان نتیجه گرفت که جرم سایبری از قبیل سرقت اینترنتی، مسئله‌ای مرتبط با پلیس و جامعه نه تنها در ایران، بلکه در سراسر دنیا است و رشد حضور رایانه در خانه‌ها معنایش این است که مردم بیشتری همه ساله در معرض جرم سایبری قرار دارند. افزایش عمومیت و دسترسی وسیع به اینترنت نیز در عصری که همه داده‌های موجود، دیجیتالی شده و در رایانه ذخیره می‌شوند، به معنی ریسک بزرگتری است. از این جهت، رایانه ارتباط شدیدی با امنیت ملی و شخصی پیدا کرده است.

یکی از بزرگترین حلقه‌های مفقوده در زمینه جرم سایبری، فقدان قانون فراگیر در سراسر جهان است. این مشکل به علت افزایش نرخ رشد نامتعادل بین قوانین سایبری و جرایم سایبری، تشدید می‌شود. اگرچه تصویب قانون IT و اصلاحات قوانین کیفری آغاز شده است، اما مسائل مرتبط با جرایم سایبری هنوز هم ادامه دارند. قانون سایبری زاده پدیده «جهانی شدن» و در حال گسترش است. بی شک در فرآیند برخورد با مسائل متنوع و پیچیده رشد خواهد کرد تا بخشی از قانون جامعه گردد که اجرای آن ضروری و ممکن است.

تعقیب، پیگرد و پیشگیری از جرایم سایبری مستلزم تربیت نیروهای متخصص و مجهز به آخرین فناوری‌های روز می‌باشد البته باید این توانایی را هم داشته باشند آه به طور مستمر خود را روزآمد نگهدارند درغیر اینصورت، نمی‌توان چندان به مقابله جدی با این طیف از

1. dadgostari-mz.ir

جرایـم امیـدوار بـود در اینگونـه جرایم نمی‌تـوان به تعقیب و پیگـرد و انجام تحقیقـات در دنیای فیزیکـی امیـدوار بـود. آنچـه در اینجا اهمیـت دارد، ردیابی صحیـح مجرمان سـایبر در این فضا و تعیین موقعیت آنها اسـت.

در خصـوص مقامـات قضایـی بایـد بیـان داشـت با اینکـه به انـدازه مجریـان قانـون نیازمند فراگیری مسـایل تخصصی فضای سـایبر نیسـتند، اما بدیهی اسـت اگر قرار بر این اسـت قضاوت صحیـح و مناسـبی راجـع بـه جرایم سـایبری به عمـل آورند، باید شـناختی نسـبی از ماهیت این فضـا و مسـایل مربـوط به ایـن نوع از جرایم داشـته باشـند برگزاری کلاس‌هـای تخصصی راجع بـه ایـن حـوزه کـه به تخصصی شـدن محاکم و رسـیدگی هر چه دقیق‌تر بـه این دسـته از جرایم می‌انجامـد، توصیـه می‌گردد.

منابع و مآخذ

الف) منابع فارسی

- باستانی، برومند؛ (۱۳۸۳)، جرایـم کامپیوتـری و اینترنتـی جلـوه‌ای نویـن از بزهـکاری، پایان‌نامـهٔ کارشناسی‌ارشـد، دانشـگاه آزاد اسـلامی تهران.
- دی انجلیـز، جینـا؛ (۱۳۸۳)، جرایـم سـایبر، ترجمـهٔ سـعید حافظـی و عبدالصمـد خرم‌آبـادی، تهـران: دبیرخانـهٔ شـورای عالـی اطلاع‌رسـانی.
- رضـوی، محمـد؛ (۱۳۸۸)، «جرایـم سـایبری و نقـش پلیـس در پیشـگیری از ایـن جرایـم و کشـف آنهـا»، فصلنامـه دانـش انتظامی، سـال نهـم، ش ۱، قانـون جرایـم رایانـه‌ای مصـوب.
- شهیدی، سیدمهدی؛ (۱۳۷۷)، تشکیل قراردادها و تعهدات، تهران: مجد.
- فرید رستم، هشام محمد؛ (۱۹۹۲)، قانون العقوبات و مخاطر تقنیه المعلومات. الطبعه الإولی. بیروت: مکتبه الآلات الحدیثه.
- قانون مجازات اسلامی.
- عالی‌پور، حسن؛ «جرایم مرتبط با محتوا: محتوای سیاه فناوری اطلاعات»
= http://www.cyberawyer.ir/ DesktopModules/ Articles/ Atricles View. aspx? TabID>
.[Aug2008 12].12349=mid&439=Site=DouranPortal&Lang =fa- IR&ItemID&o
- عمید، حسن؛ (۱۳۵۷)، فرهنگ عمید. تهران: امیر کبیر، ج دوم.
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر؛ (۱۳۸۷)، ترمینولوژی حقوق، چ سیزدهم: تهران، گنج دانش.
- جلالـی فراهانـی، امیرحسـین؛ (۱۳۸۹)، کنوانسـیون جرایـم سـایبر و پروتکل الحاقـی- به همـراه گزارش‌های توجیهـی آن، معاونت حقوقـی و توسـعه قضایی قوه قضائیـه، تهران: خرسـندی.
- کمیتـهٔ مطالعـات حقـوق تکنولـوژی دفتـر همـکاری فنـاوری ریاسـت جمهـوری؛ (۱۳۸۲)، ظهـور جامعهٔ اطلاعـات، ص۲، شـماره ۶، تهران.
- مصطفـوی، امیـر؛ (۱۳۸۷)، ادلـهٔ اثبـات دعـاوی کیفـری در فضـای سـایبر، پایان‌نامـهٔ کارشناسـی ارشـد حقـوق جزا و جرم شناسـی، دانشـکاه شیراز.
- میرمحمد صادقی، حسین؛ (۱۳۸۲)، جرایم علیه اموال و مالکیت، چ دهم، تهران: میزان.

ب) منابع انگلیسی

- See: Christie, Anna Louise, Should the Law of Theft Extend to Intormation, Journal of Criminal Law, Vol. 2005 ,69, p. 353
- Oxford v. Moss [1979] Crim LR
- www.haghgostar.ir
- dadgostari-mz.ir
- http<://www.cyber.ir geography.net
- www.goa.gov